

Bu Sayıda

Kriz, Yoksulluk ve Kadın Emeği

Küresel, ulusal, yerel, kentsel ve hane ölçeklerinde derin bir krizin içine sürüklendiğimiz zamanlardan geçiyoruz. Kriz esas olarak emekçi haneleri ve kadınları vuruyor: Reel gelirler düşüyor, temel gıdaya ulaşmak güçleşiyor, özellikle kentlerde barınma başlıca sorunlardan biri haline geldi, giderek kadınların hane içindeki yükü ağırlaşıyor. Lâkin feminist araştırmacıların altını çizdiği gibi, bu sadece iktisadi kriz terimleriyle açıklanabilecek bir kriz değil, politik, toplumsal, ekolojik, ideolojik bir kriz; toplumun bir bütün olarak yeniden üretiminin krizi, kapitalist ataerkil yaşamın krizi.

Krizin toplumun ve yaşamın hemen her veçhesine sirayet ettiği doğru; iktisadi daralmaya artan otoriterleşme eşlik ediyor; bir yandan neoliberal politikalar eşliğinde yaşamın ve doğanın katli devam ederken, bir yandan muhafazakâr politikalarla aile ve annelik kutsanıyor; gelgelelim o “kutsal” ailelerde her gün kadınlar katlediliyor. Yüksek enflasyon koşullarında gelirlerimiz gün be gün reel olarak geriler, iktisadi kriz elimizi, mutfığımızı, hanelerimizi yakarken; biz kadınlar, bir yandan gelir getiren bir iş peşinde koşuyor, bir yandan artan yoksullukla baş etmeye çalışıyor, bir yandan hanenin ayakta kalmasını sağlamak için didiniyor, diğer yandan da, erkek şiddetiyle, muhafazakâr politikalarla, erkek egemen zihniyetle mücadele ediyoruz. Bugün insana yakışır iş, eşdeğer işe eşit ücret, yaşanabilir ucuz konut, ücretsiz ve erişilebilir kreş ve yaşlı/ engelli bakım kurumları, temel gıda ürünleri, kamusal laik bilimsel eğitim kurumları, ücretsiz hijyenik pet, ücretsiz erişilebilir sağlık hizmeti, kısıtlanmamış kürtaj hakkı.... Hem sınıfsal hem de feminist talepler olarak yükseliyor.

* * *

Krizlerin arızı olgular olmadığını, aksine kapitalizmin asli unsurları olduğunu biliyoruz. Sermayenin içsel çelişkilerinin kristalleştiği uğraklar olarak krizler, aynı zamanda krizlerde berraklaşan yapısal çelişkileri aşmanın bir aracı olarak diyalektik bir işlev taşıyor. Bir krizi aşmaya yönelik düzenlemeler ve sermayenin yeniden yapılanma biçimi de, genellikle sonraki krizlere neden oluyor. Her bir krizde krizin zorluklarını sırtlanan ve bundan en çok zarar görenlerse kadınlar.

İçinden geçtiğimiz krizin dinamiklerinin de 1980 sonrasında sermaye birikiminde yaşanan dönüşüme kadar uzandığını hatırlayalım. Neoliberal politikalar eşliğinde bir yandan içe dönük birikimden dışa dönük birikim sürecine geçerek uluslararası kapitalizmle yeni bir entegrasyon sürecine girilmiş ve bu dönüşüm için gerekli iktisadi, yasal ve politik düzenlemeler yapılmıştı. Dönüşümü sağlayan devletin kendisi de bu süreçte dönüşmüştü. Bu yeni birikim modeli sermayenin dışa açılıp, uluslararası sermayeyle yeni ilişkiler kurmasını sağlayarak 1970’lerin sonlarındaki sıkışmayı rahatlatmışsa da, birikim sürecinin yeni çelişkileri 1990’lar ve 2000’lerde sık sık iktisadi krizlere sebep oldu. 2001 krizi Türkiye’nin karşılaştığı en ağır krizlerden biriydi ve 1980’lerde başlayan neoliberal dönüşümü ivmelendirdi.

2001 krizi başta olmak üzere karşılaştığımız krizler en çok kadınları, kadınların hem ücretli hem de hane içinde ücretsiz toplumsal yeniden üretime ilişkin emek süreçlerini etkiliyor. Öncelikle krizlerin kadın istihdamını gerek dolaylı gerekse dolaysızca etkileyip, yönlendirdiğini belirtmek gerek. Krizin ortaya çıkma biçimi hem krizin etkilediği sektörleri hem de sermayenin ve toplumun yeniden yapılanma biçimlerini etkiliyor. Kimi iktisadi krizlerde kadınlar ilk önce işten çıkarılanlar oluyor; kimi zaman erkek emeği ucuz kadın emeğiyle ikame ediliyor; kimi zaman kriz kadınların en ağır koşullarda, düşük

ücretlerle, güvencesiz işleri kabul etmesine sebep olabiliyor; kimi zaman da kriz sonrası sermayenin yeniden yapılanması, kadınların “ucuz ve becerikli parmakları” için yeni istihdam alanları açabiliyor.

Bunun yanı sıra kriz sonrası sermayenin toplumsal ölçekte yeniden yapılanması da kadınların yaşamına ve emek süreçlerine etki ediyor. 2001 krizi sonrasında ivme kazanan neoliberal dönüşümle, büyük kamu kurumları özelleştirildi, sağlık ve sosyal güvenlik sistemi yeniden yapılandırıldı, esnek çalışma biçimleri yasalaştı ve sağlık ve eğitim gibi temel hizmetler de dâhil olmak üzere pek çok mal ve hizmet hızla meta ilişkilerine çekildi. Ataerkil eşitsizlikler uyarınca hane içinde bakım ve yeniden üretim işlerinden sorumlu tutulan kadınlar için bu çok yönlü bir yıkım demektir. Devlet kreş hizmeti gibi kurumsal bakımı zayıflatırken çocuk bakımı daha fazla kadınlara yüklendi. Sosyal güvenlik sisteminde katkı payını ve süresini yükseltip kazanımları azaltan dönüşüm kadınlar için daha fazla hak kaybı demektir. Sağlık hizmeti metalaşmayı hızlandıracak ve sermayeye değerlenme alanı yaratacak biçimde dönüşürken, kadınların bir yandan sağlık hizmetine erişimi güçleşti bir yandan da evde hasta bakım yükü ağırlaştı. Dolayısıyla sosyo-ekonomik nedenlerle temel mal ve hizmetlere erişim güçleştiğinde bu boşluğu kadınların doldurması bekleniyor. Kadınlar, hanenin ayakta kalmasını sağlamak üzere çeşitli stratejiler geliştirmek zorunda kalabiliyor.

Kadınların üzerindeki bakım ve toplumsal yeniden üretim yükünün artması, kadınların halihazırda düşük seyreden ücretli işe katılma eğilimini giderek daha da zayıflattı. Kadınları bu “sorumluluklarını” aksatmayacak biçimde ücretli işe koşmanın mucizevi formülü de bulundu elbet: Kadınlara, sermayenin onları istediği biçimde, istediği zaman, istediği sürece ve tabii ki istediği ücretlerle istihdam edeceği emek istihdam biçimlerinin önü açıldı.

İçinden geçtiğimiz kriz işte bu kırk yıllık dönüşümün ürünü. Bugünkü kriz bir yandan bu sürecin çelişkilerinin üzerinde temelleniyor ama bir yandan da bu çelişkileri derinleştiriyor.

* * *

Sözün özü, kriz demek artan işsizlik demek, çok daha ağır şartlarda çalışmak zorunda kalmak demek, yaygınlaşan yoksulluk demek, artan bakım ve toplumsal yeniden üretim yükü demek, çoğu zaman da yükselen muhafazakarlık ve otoriterleşme demek. Kapitalizmin tarihi krizlerde en çok yoksullaşanların, en çabuk işten çıkarılanların yahut en ağır koşullarda çalışmak zorunda bırakılanların kadınlar olduğunu ortaya koyuyor. Bir yanda da artan işsizlik ve yoksulluk koşullarında kadınların hane içindeki yeniden üretim ve bakım yükünün katmerlendiğini gösteriyor. Sermayenin krize yanıtı ve kriz sonrası sermayenin ve toplumun yeniden yapılanması, büyük ölçüde kadınların emeği ve bedeni üzerinden şekilleniyor. Krizler, bu nedenle, hem sınıfsal hem de ataerkil eşitsizlikleri pekiştirici bir işlev taşıyor. Ama unutmayalım ki, bu koşullar, aynı zamanda, kadınların mevcut eşitsizlikleri aşarak parçalamaya başlayacağı, sermayeye ve ataerkiye karşı mücadeleyi örgütleyeceği yeni araçları ve olanakları da açıyor. Bu sayımızda ağırlaşan kriz koşullarının kadınların yaşamında sebep olduğu olumsuzlukları, kadınlara yüklediği ek yükleri, artan muhafazakarlaşmanın ve kadınlara yönelik şiddetin etkilerini, kadınların kriz koşullarıyla baş etme mekanizmalarını ve tüm bu koşulların kapitalizme ve erkek egemenliğine karşı mücadelede yaratacağı yeni olanakları tartışmaya açıyoruz.

Bu çerçevede bu sayıda ilk olarak “Yuvarlak Masa: Kriz Zamanlarında Kadın Emeği - Dayanışma Mücadele Direniş” başlıklı söyleşimize yer veriyoruz. Günümüzün zorluklarını ve krizlerin kadınlar üzerindeki etkilerini, kadın hareketinin çeşitli alanlarından gelen değerli katılımcılarımızla derinlemesine tartıştık. Kadın İşçi yayın grubundan Bahar Gök, SES’ten (Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası) Nazan Karacabey, Birleşik Metal İş’ten Nuran Gülenç, Eğitim Sen’den Ayşe Panuş, Yoksulluğa Feminist İsyan’dan İrem Gerkuş ve Selin Top ve Afet İçin Feminist Dayanışma’dan Feride Eralp’in

katılımıyla gerçekleşen bu söyleşi, krizlerle dolu bu dönemlerde bir araya gelerek kolektif bir düşünme süreci geliştirme, zorluklara yönelik çözümler üretme ve dayanışma ile mücadeleyi güçlendirme amacını taşıyor. Her bir katılımcının kendi alanındaki deneyimleri ve öngörülerini, bu söyleşiye zengin bir içerik katıyor.

Sayımızdaki ikinci makale, Cemile Gizem Dinçer'e ait. Cemile çalışmasında mevcut iktisadi ve siyasi konjonktürde kadın emeğinin aldığı biçimlere Yalova'da yaşayan İranlı mülteci kadınların çalışma deneyimleri üzerinden ışık tutuyor. Cemile'nin araştırması, emek piyasasındaki sömürü ve şiddetin altında yatan yapısal koşulları anlamaya yönelik eleştirel bir yaklaşım sunması açısından oldukça kıymetli. Yazar çalışmasında, iltica rejimi genelinde, daha dar anlamda uydu kent uygulaması ile çalışma izni düzenlemesinin, kayıt dışılığı üretmek mülteci kadınların emek süreçlerini ve çalışma deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini ve kadınları nasıl güvencesizliğe, sömürüye ve toplumsal cinsiyetlendirilmiş şiddete açık özneler haline getirdiğini derinlikli bir şekilde ele alıyor. Bu bağlamda, mülteci kadınların emek süreçlerinin hetero-patriyarka, kapitalizm ve ırkçılık etrafında şekillendiğini vurgulayarak, mevcut sömürü ve şiddet koşullarının, kadınların kadın ve mülteci olmasının "doğal bir sonucu" olmadığını, aksine farklı tahakküm biçimlerinin birbirine eklenmesiyle yaratıldığını ortaya koyuyor.

Sayımıza üçüncü katkı "Bakım Krizini Aşmaya Yönelik Bir Mücadele Alanı Olarak Kentsel Politika ve Belediyecilik: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kreşleri 'Çocuk Etkinlik Merkezleri' Deneyimi" başlıklı makalesiyle Deniz Ay tarafından yapıldı. Kentsel planlama, imar ve sosyal politikanın kesiştiği bir alan olarak çocuk bakımının kentsel bir kaynak olarak sağlanmasını mümkün kılan "bakım odaklı belediyecilik" yaklaşımının kurumsal potansiyelini ve dönüştürücü etkisini tartışan Deniz, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 2019 yılından bu yana bir proje olarak geliştirdiği çocuk bakım merkezleri (Çocuk Aktivite Merkezleri) üzerinden detaylı bir analiz yapıyor. Yazı, bir süreç olarak kent ve politik örgütlenme ölçeği olarak belediyeciliğin, kolektif bir bakım kurgusu sayesinde patriyarkal kapitalist sistemin hem içinde hem karşısında hem de ötesinde bir toplumsal yeniden üretim tahayyülünün imkânları üzerine kuramsal, ampirik ve politik bir katkı sunmayı amaçlıyor.

"JES'e Karşı Nöbet ve Cinsiyetlendirilmiş Emek: Çanakkale Gülpınar'da Bir Yaşam Tarihi Araştırması" başlıklı bir sonraki yazı, Elif Sabahat Uyar ve Burcu Saka tarafından kaleme alındı. 2017 yılında Çanakkale'nin Gülpınar köyünde bir jeotermal enerji santrali inşaatını durdurmak için 33 gün nöbet tutan kadınların mücadelesine odaklanan yazı, enerji ve maden yatırımlarının yer aldığı kırsal bölgelerde bir yandan cinsiyetlendirilmiş emek sürecine ve kadınların toplumsal yeniden üretim sorumluluklarına, diğer yandan da bu tür direnişlerin topluluğu koruma ve sosyal bağları güçlendirme işlevine odaklanıyor. Yaşam tarihi yöntemiyle yapılan görüşmelere dayanan çalışmada ortaya çıkan iki temel bulgu var: Bunlardan birincisi, kadınların eylemi köylerinde tarihsel olarak üstlendikleri sorumlulukların doğal bir parçası olarak görmeleriyle, ikincisi, direnişin gündelik yaşama gömülü, sürekliliği olan bir pratik olarak ortaya çıkmasıdır.

Sayımızdaki beşinci makale Burcu Ayan'ın "Deprem Bölgesinde Çalışan Kadınların Emek Süreçlerine ve Dayanışma Pratiklerine Feminist Bir Bakış" isimli makalesi. Bu makalede Burcu, 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremin ardından merkezi rol oynayan farklı sivil toplum kuruluşlarında (STK) çalışıp, çocuklar ve kadınlarla psiko-sosyal çalışmalar ve savunuculuk faaliyetleri yürüten kadınların bakım emeğine yoğunlaşıyor. Zengin bir saha gözlemini okuyucularla buluşturan yazar, feminist bir bakış açısıyla deprem bölgesinde çalışmış kadınların anlatılarını izleyerek, feminist örgütlenme belleğinin ve modellerinin STK'ların kurumsal sınırlarını nasıl genişlettiğini aktarıyor.

Sayımıza altıncı katkı "İktidarın Yeniden Üretim Arayışı Etrafında AKP'nin Toplumsal Cinsiyet Politikaları" isimli makalesiyle Hande Beyza Doğdu yaptı. Özellikle 2018-2019 sonrası sürece odaklanan

Hande, AKP iktidarının toplumsal cinsiyet politikalarını otoriter neoliberalizm içine yerleştirerek hem iktidarın cinsiyetçiliğinin nasıl geliştiğini hem de krizin derinleşmesiyle nasıl yoğunlaştığını feminist bir perspektiften tartışıyor. İktidarın krizinin yönetilmesinde işlevsel hale gelen LGBTİ+ karşıtlığının ve kadınların kazanımlarının hızla altının oyulmasının, AKP'nin yoksul alt sınıflardan oluşan oy tabanını konsolide etmek için nasıl bir işlev gördüğünü tartışıyor.

Sara Stevano, Alessandra Mezzadri, Lorena Lombardo ve Hannah Bargawi'nin 2021 yılında *Feminist Economics* dergisinde yayınlanan, "Göz Önünde Olduğu Halde Gözün Görmediği Evler: Covid-19 Pandemisinde Hanelerin ve Emeğin Toplumsal Yeniden Üretimi" başlıklı yazıları sayımız için Gonca Şahin tarafından Türkçeleştirildi. Covid-19 krizini feminist toplumsal yeniden üretim yaklaşımıyla değerlendiren yazarlar, üretim ve toplumsal yeniden üretimin hem hane içinde hem küresel emek piyasalarında yeniden şekillendiğini iddia ediyor ve enternasyonalist bir feminist tutumun hizmetlere erişimde toplumsal yeniden üretimin merkezliğinin güvenceye alınması gerektiğini vurguluyor.

Sayımız, Coşku Çelik'in 15 Mayıs 2023'te hayatını kaybeden Marksist feminist yazar ve aktivist Maria Mies anısına kaleme aldığı "Maria Mies'in Çalışmalarında Küresel Kapitalizm, Patriyarka ve Kadın Emeğinin 'Değer'" başlıklı yazısıyla devam ediyor. Coşku, bu yazıda, Maria Mies'in ilkel birikim, buzdağı ekonomisi ve evkadinlaşma gibi kavramları üzerinden küresel kapitalizmin işleyişinde kadın emeğinin ve yaşamın üretiminin merkezi rolünü ele alırken Mies'in çalışmalarının günümüzde kapitalist patriyarkanın işleyişini anlamak için sunduğu zengin çerçevenin altını çiziyor.

Sayımızda iki tane kitap inceleme yazısına yer verdik. Melda Yaman'ın yazdığı *Yaşamı Üretmek: Bütüncül Bir Feminist Teoriye Doğru* isimli Dipnot Yayınları tarafından basılan kitabın incelemesini Havva Ezgi Doğru yaptı. İkincisi ise, Fikri Buber ve Yiğit Akçin'in Begüm Özden Fırat ve Fırat Genç'in derlediği, 2023 yılında Metis Yayınları tarafından yayımlanan *Mülkiyet ve Müsterekler: Türkiye'de Mülkiyetin İnşası, İcrası ve İhlali* kitabı üzerine yazdığı "Unutulmuş Olanı Yeniden Eleştirinin Odağına Almak: Türkiye'de Mülkiyetin İnşası, İcrası ve İhlali Üzerine" başlıklı incelemesi.

Bu sayıdaki makalelerin, bizleri, başta içinden geçtiğimiz çok katmanlı kriz olmak üzere, kapitalist ataerkil yaşamın tüm krizlerinin dinamikleri ve kadınların emek süreçlerine ve yaşamlarına etkileri üzerine bir kez daha düşündürüp, bu çerçevedeki tartışmalarımızı zenginleştirmesini umut ediyoruz. Ayrıca, bu makalelerin, gerek krizlerle gerek kapitalizmle gerekse de ataerkiyle mücadele ederken, yeni araçlar ve olanaklar üzerine tartışmalarımıza yeni bir ufuk açmasını umut ediyoruz.

Bu sayıda pek çok kadının emeği var, hepsine ayrı ayrı teşekkür ederiz. Biz bu sayı boyunca birlikte çalışmaktan, kadınlarla birlikte üretmekten büyük mutluluk ve heyecan duyduk. Umarız heyecanımız satırlara yansımış, satır aralarına sinmiştir. Keyifli okumalar dileriz.